

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.16(477)

Л.В. Гаврилюк,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України, м. Київ,
ORCID ID 0000-0002-9441-4073

ПРАВОВИЙ СТАТУС СЛІДЧИХ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

У статті досліджено особливості правового статусу слідчих залежно від покладених на них обов'язків і службових повноважень, специфіки діяльності органів, у яких вони служать, а також з'ясовано його сутність та значення. Проаналізовано нормативно-правову базу, якою регулюється діяльність слідчих Національної поліції. Розкрито зміст та межі процесуальної самостійності слідчого та визначено процесуальне становище слідчого й функціональну спрямованість його діяльності. Обґрунтовано необхідність подальшого наукового дослідження.

Ключові слова: органи досудового розслідування, слідчий, кримінальне провадження, правовий статус, правоохоронні органи.

В статті досліджені особливості правового статусу слідчих в залежності від возложенних на них обов'язків і службових повноважень, специфіки діяльності органів, в яких вони служать, а також в'яяснено його сутність и значення. Проаналізовано нормативно-правову базу, которой регулируется деятельность следователей Национальной полиции. Раскрыто содержание и пределы процессуальной самостоятельности следователя и определено процессуальное положение следователя и функциональную направленность его деятельности. Обоснована необходимость дальнейшего научного исследования.

Ключевые слова: органы досудебного расследования, следователь, уголовное производство, правовой статус, правоохранительные органы.

На сьогодні в Україні вживаються заходи щодо розбудови демократичної та правової держави. Внаслідок реформаційних процесів системи правоохоронних органів України створена Національна поліція, значних змін зазнали і підпорядковані їй слідчі підрозділи. З моменту прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) кардинально змінилися основні засади кримінального процесу, права та процесуальні обов'язки слідчого зазнали змін. Майже повністю оновлено законодавчу та відомчу нормативно-правову базу, якими регулюється діяльність органів досудового розслідування.

Керівництво Національної поліції та безпосередньо керівники органів досудового розслідування постійно докладають значних зусиль щодо покращення якості роботи слідчих. Так, у 2015–2016 рр. внаслідок висунення нових вимог до кандидатів на посаду поліцейського в цілому та слідчих зокрема, повністю пройшли атестацію та тестування усі слідчі органів Національної поліції, в результаті чого було максимально оновлено весь їх кадровий потенціал.

Не можна залишити поза увагою й велике навантаження на слідчих Національної поліції України, зокрема “у кожного слідчого знаходиться в роботі по 200–300 кримінальних справ на рік” [1].

Питання правового та процесуального статусу слідчих серед науковців та юристів-практиків досліджували Ю.П. Аленін, О.В. Баулін, П.В. Коляда, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, Н.С. Карпов, С.С. Охрименко, М.А. Погорецький, О.А. Солдатенко

та ін. Проте більшість цих досліджень стосувалися процесуального статусу слідчих та проводилися за нормами кримінально-процесуального законодавства України, що втратило чинність. Натомість, за нормами нового КПК України проблеми правового статусу слідчого комплексно не досліджувалися. Тому, враховуючи, що чинний КПК України принципово змінив процесуальне становище слідчого у кримінальному провадженні, питання процесуальної самостійності слідчого у досудовому розслідуванні та визначення його правового статусу набувають особливої актуальності.

Метою статті є дослідження сутності та значення правового статусу слідчого та розкриття його змісту розмежування понять правового та процесуального статусу.

Згідно зі ст. 38 КПК України органами досудового розслідування є слідчі підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів державного бюро розслідувань, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, а також підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Про особливість правового статусу слідчих говорить те, що вони не можуть належати до будь-якої політичної партії, руху, займатися підприємницькою та іншою діяльністю, яка має на меті отримання прибутку, крім викладацької, наукової діяльності.

З огляду на викладене вище та відповідно до чинної нормативно-правової бази слід зазначити, що слідчий наділений притаманними лише йому правами і обов'язками, а також владними повноваженнями, необхідними для здійснення досудового розслідування. Тому особливість правового статусу слідчих залежить від покладених на них обов'язків і службових повноважень, специфіки діяльності органів, у яких вони служать. Проте, незважаючи на їхню відомчу підпорядкованість, згідно з ч. 5 ст. 40 КПК України слідчий, здійснюючи свої повноваження є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється.

Таким чином, можна дійти висновку, що прийняття слідчим процесуальних рішень – це його інтелектуальна діяльність, спрямована на встановлення фактичних обставин. Усі кримінально-процесуальні рішення слідчого, які він приймає по кримінальному провадженню, повинні відповідати вимогам КПК України.

На практиці кожне прийняте слідчим рішення по кримінальній справі, як правило, спричиняє суттєві правові наслідки, які можна поділити на позитивні – ті, що сприяють швидкому розкриттю злочину і покаранню винних осіб, і негативні – внаслідок яких до кримінальної відповідальності можуть бути притягнені невинні особи, що є порушенням їх прав та законних інтересів. Тому важливе значення для діяльності слідчого має чітке визначення в законі підстав для прийняття ним певного рішення, а також мають бути забезпечені належні умови праці слідчого, щоб мінімізувати вплив різних чинників на прийняття ним рішення по справі.

За статистичними даними основних показників роботи слідчих, прокурора, ми можемо простежити як кількісну, так і якісну сторони роботи органів досудового розслідування. Про негативні наслідки роботи слідчих вказують такі чинники, як: наявність виявлених раніше не облікованих кримінальних правопорушень; значна кількість скасованих постанов про закриття кримінальних проваджень; наявність винесених прокурором постанов про відновлення досудового розслідування; скарги на дії чи бездіяльність слідчих тощо.

Так, під час здійснення нагляду за законністю проведення досудового розслідування слідчими Національної поліції, прокурорами у 2017 році:

виявлено та внесено до Реєстру 6439 відомостей про вчиненні кримінальні правопорушення раніше не обліковані, з них 6427 кримінальних проваджень слідчих поліції; скасовано 45791 постанову про закриття кримінальних проваджень, з них 44804 – по кримінальним провадженням слідчих поліції;

винесено 277 постанов про відновлення досудового розслідування, з яких 205 по кримінальним провадженням слідчих поліції;

дано 179117 письмових вказівок, з яких 169840 по кримінальним провадженням слідчих поліції;

взято 10316 раз участь у розгляді слідчим суддею скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, з них 5516 раз по кримінальним провадженням слідчих поліції, у тому числі 2111 раз щодо не внесення до Реєстру відомостей про кримінальні правопорушення слідчими поліції [3].

Зазначені вище дані вказують на те, що слідчим необхідно постійно покращувати свої знання та практичні навички роботи. Їх діяльність повинна ґрунтуватися на додержанні всіх нормативно-правових актів та інструкцій. Лише за умов налагодженої взаємодії з іншими підрозділами Національної поліції можливо досягнути належних результатів.

Отже, для забезпечення виконання основного завдання кримінального судочинства, яке полягає в охороні прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний, слідчі наділяються правами та повноваженнями, які реалізуються під час розслідування ними кримінальних справ.

Відповідно можна зробити висновок, що процесуальна самостійність слідчого означає законодавчо закріплені гарантії його свободи, особистої ініціативи під час кримінального провадження, а також можна стверджувати, що діяльність слідчого – це певна ступінь свідомого і добросовісного використання наданих кримінальним процесуальним законодавством можливостей для досягнення завдань досудового розслідування.

Здійснюючи свої повноваження, слідчий повинен сприяти забезпеченню законних прав та інтересів громадян, приймати обґрунтовані процесуальні рішення, виховувати в собі почуття особистої відповідальності за виконання здійснення своєї діяльності. Все це, на нашу думку, можна досягти за рахунок створення відповідних умов праці, належного матеріально-технічного забезпечення слідчих підрозділів, розробки нормативів навантаження та забезпечення соціально-правового захисту слідчого та членів його сім'ї.

На думку О.О. Лисецького, процесуальний статус слідчого визначений нормами кримінального процесуального права та містить сукупність таких елементів: функції (основні напрями кримінальної процесуальної діяльності); завдання; повноваження (права та обов'язки); процесуальна самостійність; гарантії законності та обґрунтованості діяльності; процесуально-правова відповідальність [4, с. 25]. Ми погоджуємося з тим, що правильній реалізації кримінальних процесуальних функцій сприяє, передусім, законодавче визначення сторін у кримінальному провадженні, оскільки саме належність учасника до відповідної сторони (обвинувачення чи захисту) є передумовою здійснення ним відповідної функції і виключає їх дублювання [5].

Згідно з чинним законодавством можна виділити критерії, якими визначається процесуальний статус слідчого Національної поліції, а саме:

самостійність під час прийняття рішення про спрямування досудового розслідування і проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, за винятком, коли законом передбачено одержання згоди прокурора або рішення (дозволу) слідчого судді, суду чи погодження керівника, усі рішення про спрямування досудового розслідування і проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди прокурора або рішення (дозволу) слідчого судді, суду чи погодження керівника органу досудового розслідування або якщо рішення про їх проведення приймає виключно прокурор, та є відповідальним за їх виконання;

працівникам інших органів та підрозділів поліції забороняється у будь-який спосіб втручатися в процесуальну діяльність слідчих, у тому числі вистребувати та перевіряти матеріали кримінальних проваджень, давати у них вказівки або оцінку прийнятими слідчим процесуальними рішеннями;

забороняється залучати слідчих до виконання функцій, не пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень.

поліцейські – працівники органів досудового розслідування можуть виконувати службові обов'язки в цивільному одязі, а при проведенні негласної слідчої (розшукової) дії – без нагрудного знака.

слідчий несе відповідальність, передбачену законодавством України за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій [6].

Проте, наявна нормативно-правова база не визначає правовий статус слідчих, їх права, соціальні та правові гарантії тощо. Водночас законодавством України визначено статус інших учасників кримінального провадження, а саме: суддів (Закон України “Про судоустрій і статус суддів” від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII), прокурорів (Закон України “Про прокуратуру” від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII), адвокатів (Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” від 5 липня 2012 р. № 5076-VI), експертів (Закон України “Про судову експертизу” 25 лютого 1994 р. № 4038-XII). Зокрема, зазначеними законами передбачено їх права і обов'язки, вимоги, що висуваються до кандидатів на ці посади, порядок призначення та звільнення, гарантії здійснення ними повноважень тощо.

Із тлумачення поняття “гарантія” можна зробити висновок, що гарантії правового захисту слідчого залежать від нормативно-правових умов і засобів, які забезпечують можливість безперешкодної практичної реалізації слідчим своїх повноважень відповідно до вимог закону.

Відсутність аналогічного визначення статусу слідчих, зважаючи на їх різну відомчу належність, не гарантує їх процесуальну самостійність, що негативно впливає на забезпечення ефективного захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Постає необхідність у подальшому визначенні та законодавчому закріпленні однакового для всіх слідчих статусу, а також гарантій їх процесуальної діяльності з урахуванням особливостей проходження служби в кожному відомстві. Адже “гарантії слідчої діяльності – це не особисті привілеї чи пільги слідчих. При надзвичайній складності та підвищеній небезпечності цієї професії вони є основним засобом, який дозволяє слідчому безперешкодно здійснювати повне, об'єктивне і всебічне розслідування справи” [7].

Отже, з огляду на те, що результати діяльності слідчих Національної поліції України багато в чому залежать від чинників організаційного характеру, від умов праці, а також від відомчої належності, – нормативно-правова база повинна наділяти слідчих не лише правами та обов'язками щодо здійснення досудового розслідування по кримінальним провадженням, а й відповідними правовими гарантіями забезпечення їхньої діяльності, які залежать від системи нормативно-правових умов і засобів, які забезпечують можливість безперешкодної практичної реалізації слідчим своїх повноважень відповідно до вимог закону.

Враховуючи зазначене, поняття правового статусу слідчого є ширшим, і крім процесуальних прав та обов'язків слідчого по провадженню кримінальних справ включає в себе порядок призначення та звільнення з посади, просування по службі, матеріальне та соціально-побутове забезпечення тощо. Тому необхідно розмежувати та чітко визначити як правовий, так і процесуальний статус слідчого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гонта І. Наскільки ефективно працює Нацполіція. 7 зрозумілих схем і графіків. URL: <https://scr.in.ua/research/14960> (дата звернення: 25.04.2018).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: “Юстініан”, 2012. 1224 с.
3. Звіт про результати розслідування кримінальних правопорушень, провадження за якими здійснюється слідчими органів Національної поліції України, та встановлення осіб, причетних до їх скоєння за 12 місяців 2017 року (форма № 209): затв. наказом Національної поліції України 08.04.2018 № 299.
4. Лисецький О.О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 244 с.
5. Садова Т.В. Учасники кримінального провадження, що здійснюють функцію обвинувачення в кримінальному провадженні України і Польщі. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 2(11). С. 108–112. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2016/25.pdf. (дата звернення: 12.03.2018).
6. Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 № 570.

7. Півненко Л. Щодо системи гарантій забезпечення слідчої діяльності. Прокуратура. Людина. Держава. 2004. № 7. С. 100–105.

REFERENCES

1. *Gonte, I.*, Naskilky efektyvno pratsyuye Natspolitsiya 7 zrozumilykh skhem i hrafiyiv. How Effective is the National Police? 7 Clear Diagrams and Diagrams. URL: <https://ckp.in.ua/research/14960> (Date of Application: 25.04.2018) [in Ukrainian].
2. The Criminal Procedural Code of Ukraine: scient. pract. commentary / editors V.G. Goncharenko, V.T. Nor and others. K.: “Justinian”, 2012. 1224 p. [in Ukrainian].
3. Report on the results of the investigation of criminal offenses conducted by the investigating authorities of the National Police of Ukraine and the identification of persons involved in their commission during 12 months of 2017 (form 209): approved by the Order of the National Police of Ukraine, dated April 08, 2018, No 299 [in Ukrainian].
4. *Lisetskyi, O.O.*, 2018, Kruminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrayinu: nauk.-prakt. Komentar. “Investigator as a Subject of Criminal Proceedings: thesis ... cand. of legal sciences, Kyiv, 244 p. [in Ukrainian].
5. *Sadova, T.V.*, 2016, Uchasnyky kryminalnoho provadzhennya, shcho zdiisnyuyut funktsiyu obvynuvachennya v kryminalnomu provadzhenni Ukrayinu i Polshchi. “Participants in Criminal Proceedings Carrying out the Prosecution Function in the Criminal Proceedings of Ukraine and Poland”, Prycarpathian Legal Bulletin 2 (11), 108–112. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2016/25.pdf. (Application Date: 12.03.2018).
6. The Regulation on the Bodies of Pre-trial Investigation of the National Police of Ukraine: approved by the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated July 6, 2017 No 570 [in Ukrainian].
7. *Pyunenko L.*, 2004, Shchodo systemy harantii zabezpechennya slidchoyi diyalnosti. “About the System of Guarantees of the Provision of Investigative Activities”, Prosecutor’s Office. Man. State 7, 100–105.

UDC 343.16(477)

L.V. Havryliuk,

Candidate of Law, Senior Researcher of the Research Lab of
the State Research Institute MIAUkraine, Kyiv, ORCID ID
0000-0002-9441-4073

LEGAL STATUS OF INVESTIGATORS: SEVERAL ASPECTS

According to the rules of the Criminal Procedure Code of Ukraine, pre-trial investigation bodies have investigative units of the bodies of the National Police, security bodies, bodies supervising the observance of tax legislation, the bodies of the State Bureau of Investigations, the bodies of the State Criminal Execution Service of Ukraine, as well as the Detective Branch, the Internal control of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine.

Accordingly, the special feature of the legal status of investigators depends on their responsibilities and official authority, the specifics of the bodies in which they serve.

The investigator during a pre-trial investigation is obligated to carry out a thorough, complete and unbiased investigation of the circumstances of the criminal proceedings. Identify the underlying circumstances, as well as those justifying the suspect, the accused, as well as circumstances that mitigate or aggravate his punishment, provide them with an appropriate legal assessment and ensure the adoption of lawful and impartial procedural decisions.

The peculiarity of the investigator’s activity is that every decision taken by him in the criminal proceedings, as a rule, causes significant legal consequences that can be divided into positive ones – those that facilitate the quick disclosure of the crime and the punishment of the perpetrators, and negative – as a result of which the criminal liability innocent people may be prosecuted as a violation of their rights and legitimate interests.

In accordance with the requirements of the Criminal Procedure Code of Ukraine, all decisions to direct the pre-trial investigation and conduct investigatory (search) actions and secret investigators (investigatory actions) are taken by the investigator independently, except cases when the law provides for the consent of the prosecutor or the decision (permission) of the investigating judge, the court or the approval of the head of the pre-trial investigation body, or if the decision is taken only by the prosecutor, is responsible for their execution.

Employees of other bodies and police departments are prohibited in any way to interfere in the proceedings of investigators, including demand and verifying the materials of criminal proceedings, to give instructions or assessments to them by the investigative procedural decisions taken by them.

Under current law, it is prohibited to involve investigators in performing functions that are not related to the investigation of criminal offenses.

Keywords: bodies of pre-trial investigation, investigator, criminal proceedings, legal status, police.

Отримано 07.06.2018